

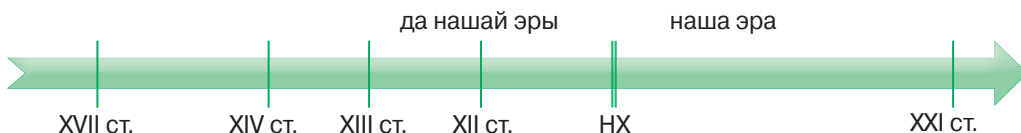

БІБЛІЯТЭКА НЕЗГАРАЛЬНЫХ КНІГ

Адна з самых знакамітых бібліятэк старажытнасці належала асірыйскаму цару Ашурбанапалу і знаходзілася ў горадзе Ніневія. У бібліятэцы было сабрана 25 тыс. таблічак: гістарычныя сачыненні, рэлігійныя кнігі, законы, навуковыя даследаванні. Таблічкі мелі свае нумары і размяшчаліся на паліцах у строгім парадку. Па загадзе цара ва ўсіх заваяваных краінах рабіліся копіі са старажытных і рэдкіх таблічак. Пасля захопу Ніневіі вавілонянамі царскі палац згарэў. А гліняныя кнігі толькі загартаваліся ў агні. Тысячы гадоў праяжалі яны пад пластом попелу, каб пасля расшыфроўвання вучонымі перадаць нам культурную спадчыну Месапатаміі.

Выкажыце здагадку, на якіх мовах маглі быць кнігі ў бібліятэцы.

§ 20. Хецкая дзяржава

?! 1. Якую ролю адыграла выкарыстанне жалеза ва ўзвышэнні Асірыі? **2.** На аснове засвоенага вамі матэрыялу прапануйце план вывучэння гісторыі старажытнаўсходняй дзяржавы.

Шмат якія словы хецкай мовы вельмі падобныя па гучанні да слоў са славянскіх моў: «ватар» — «вада», «небіш» — «неба». Ні ў егіпецкай, ні ў шумерскай мовах такога падабенства няма. У чым сакрэт гэтай моўнай загадкі? Дзе жылі і чым займаліся хеты? Як ім удалося стварыць найбуйнейшую дзяржаву старажытнасці і чаму яна праіснавала адносна нядоўга?

с. 115–117

1. Паходжанне хетаў. Хеты згадваюцца ў свяшчэннай кнізе хрысціян — Бібліі. У егіпецкіх і асірыйскіх надпісах гаворыцца пра «краіну Хета», або «Хаці». Хеты былі першым індаеўрапейскім народам, які стварыў ў старажытнасці магутную дзяржаву. Першапачаткова хецкія плямёны насялялі стэпавыя тэрыторыі, размешчаныя на поўнач ад Чорнага і Каспійскага мораў. Тут яны займаліся жывёлагадоўляй —

Баявая калясніца хетаў. Рэльеф ►

разводзілі коз і авечак. З часам прыручылі коней і навучыліся выкарыстоўваць іх для перамяшчэння колавых вазоў.

2. Утварэнне Хецкага царства ў Малой Азіі. У канцы трэцяга тысячагоддзя да н. э. хеты ўварваліся ў межы Малой Азіі (тэрыторыя сучаснай Турцыі).

Яны падпарадкавалі мясцовае насельніцтва і заснавалі некалькі дзяржаў, якія ў XVII ст. да н. э. аб'ядналіся ў адзінае **Хецкае царства**.

► Некаторыя індаеўрапейскія народы

На аснове схемы паспрабуйце вызначыць тэрыторыю, якую засялілі ў старажытнасці індаеўрапейцы.

◀ Кінжал з жалезным лязом з грабніцы Тутанхамона

✓ Вучоныя мяркуюць, што хецкі цар мог падарыць кінжал фараону. Пра што гаворыць гэты факт?

У старажытнасці Малая Азія была своеасаблівым мостам, які злучае Пярэдняю Азію з Балканскім паўвостравам (Еўропай). Праз яе праходзілі шматлікія гандлёвыя шляхі. Вялікую ролю ў жыцці народаў гэтага рэгіёна адыгралі яго прыродныя багацці: жалезная руда, медзь, серабро, свінец, золата.

Хеты раней за егіпцяні і народы Міжрэчча авалодалі сакрэтам выплаўлення жалеза і захоўвалі гэты сакрэт стагоддзямі. Яны навучыліся рабіць з жалеза не толькі прылады працы, але і зброю — кінжалы, мячы, наканечнікі для стрэл.

3. Цар і царская ўлада. На чале Хецкай дзяржавы стаяў цар. Ён быў вярхоўным галоўнакамандуючым, вярхоўным суддзёй і вярхоўным жрацом многіх багоў.

Цар быў абавязаны весці войны і выконваць свяшчэнныя рытуалы. Паспяховыя ваенныя паходы прыносілі багатую здабычу. А ад малітваў багам залежала само жыццё краіны Хаці. Цару хетаў першапачаткова не пакланяліся як бажаству. Аднак з часам яго сталі абагаўляць як бога навальніцы. Нават у час вайны цар пакідаў замест сябе свайго палкаводца і спяшаўся ў сталіцу для здзяйснення рэлігійных цырымоній.

Важным дасягненнем хетаў былі іх законы. Людзей па законах маглі прыгаварыць да пакарання смерцю. Нават цара хетаў на раннім этапе развіцця хецкай дзяржавы за парушэнне законаў маглі пакараць перад саветаў знаці.

4. Заваявальныя паходы хетаў. Аснову ваеннай магутнасці Хецкай дзяржавы складала добра арганізаваная

і навучаная пяхота. Ударнай сілай хецкай арміі былі лёгкія баявыя калясніцы, запрэжаныя канямі.

Хеты пакарылі Малую Азію, заваявалі паўночную частку Сірыі. Яны вялі войны з Вавілонам, пасяхова сапернічалі са Старажытным Егіптам. Жыхароў заваяваных месцаў часта ператваралі ў рабоў.

Успомніце, калі, хто і з кім падпісаў першы вядомы мірны дагавор. З якой нагоды ён быў падпісаны?

Найвышэйшай магутнасці дзяржава хетаў дасягнула ў XIV—XIII ст. да н. э. Аднак безупынныя ваенныя паходы моцна аслаблялі краіну.

Хеты былі не толькі адважнымі воінамі, але і ўмелымі дыпламатамі. З дапамогай перамоў і дамоўленнасцей яны часта дамагаліся таго, чаго іншыя імкнуліся дамагчыся з дапамогай зброі.

Каля 1200 г. да н. э. у Малую Азію ўварваліся плямёны, якія жылі на ўзбярэжжы *Эгейскага мора*. Яны паклалі канец магутнасці вялізнай Хецкай дзяржавы.

5. Рэлігія хетаў. «Клінапісныя бібліятэкі», якія дайшлі да нашых дзён, даюць яскравае ўяўленне пра тое, як жылі хеты, з кім ваявалі і ў што верылі.

Хетаў часта называюць народам «тысячы багоў». Шмат якіх багоў яны запазычылі ў заваяваных народаў. Вярхоўным бажанствам у хетаў лічыўся бог навальніцы. Шанавалася таксама яго жонка — багіня сонца.

Двухгаловы арол трымае ў лапах двух зайцаў. Рэльеф на камені

✓ На гербах якіх дзяржаў вы маглі бачыць двухгаловага арла?

◀ Ільвіныя вароты.
Сталіца Хецкага царства Хатуса

Шырока вядомыя былі багі і багіні ўрадлівасці. Шанавалі хеты і свяшчэнных жывёл і птушак: быка, ільва, арла. Свяшчэннага арла хеты адлюстроўвалі двухгаловым.

ПАДВЯДЗЁМ ВЫНІКІ

♦ *Хеты аднымі з першых асвоілі жалеза, стварылі магутную пастаянную армію.* ♦ *Хецкая дзяржава з'яўлялася адной з наймагутнейшых дзяржаў старажытнасці.* ♦ *Хеты былі не толькі мужнымі воінамі, але і ўмелымі дыпламатамі.*

1. Назавіце вядомыя вам народы, якія належаць да індаеўрапейцаў. Чаму хетаў называюць «забытым народам»? 2. Дзе і калі ўтварылася Хецкая дзяржава? Чым выгаднае яе месцазнаходжанне? 3. Дакажыце, што валоданне сакрэтам выплаўкі жалеза ўплывала на рост магутнасці Хецкай дзяржавы. 4. З дапамогай стужкі часу вызначыце, колькі гадоў назад перастала існаваць Хецкае царства. 5. Што агульнае ў рэлігіі хетаў і вядомых вам народаў старажытнасці? 6. Параўнайце ўладу егіпецкага і хецкага цароў. Знайдзіце агульнае і адрозненні.

ХЕЦКІЯ ЗАКОНЫ

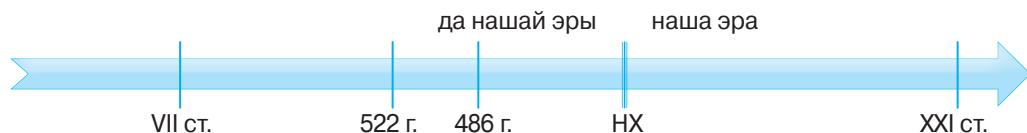
Калі хто-небудзь аслепіць свабоднага чалавека або выб'е яму зуб, то ён павінен даць 20 паўсіклей серабра, а таксама адказвае сваім домам.

Калі хто-небудзь заб'е ў сварцы мужчыну або жанчыну, то ён павінен яго пахаваць і даць 4 мужчын або жанчын, а таксама адказвае сваім домам.

Калі чалавек абкрадзе дом, то ён павінен аддаць цалкам што ўзяў; ён павінен даць 12 паўсіклей серабра. (Паўсіклі — грашовая адзінка хетаў.)

Параўнаеце законы хетаў і законы цара Хамурапі.

§ 21. Старажытны Іран

?! 1. Які лёс магутных дзяржаў старажытнасці: Асірыі, Новававілонскай і Хецкай дзяржаў? **2.** Якія агульныя рысы можна прасачыць у рэлігійных вераваннях старажытных народаў?

На тэрыторыі Ірана ў старажытнасці існавалі магутныя дзяржавы, але толькі ў адной з іх кіраваў «цар цароў», які меў «бессмяротных» воінаў. Якія дзяржавы змянялі адна адну на яго тэрыторыі? Хто і калі стварыў самую магутную дзяржаву Старажытнага Усходу?

1. Прыродныя ўмовы і насельніцтва Старажытнага Ірана.

На ўсход ад Міжрэчча, аж да меж Індыі, знаходзілася старажытная краіна **Іран**. Тэрыторыя Старажытнага Ірана шмат у чым супадае з межамі сучаснай краіны.

У Іране шырокія стэпы чаргуюцца з вялікімі горнымі масівамі. Землі не адрозніваюцца асаблівай урадлівасцю, але і беднымі іх не назавеш. У гарах ёсць даліны, дзе заўсёды збіралі багатыя ўраджаі. Іранскія горы багатыя на карысныя выкапні. Таму ўжо ў старажытнасці людзі былі забяспечаны глінай, каменем, рудамі металаў, іншымі матэрыяламі, неабходнымі для жыцця.

Назва «Іран» азначае «краіна арыяў». Арыі належалі да індаеўрапейскіх плямёнаў. Яны першымі ў гісторыі чалавецтва прыручылі каня. Хутка конегадоўля стала асноўным гаспадарчым заняткам арыяў. Таксама ім добра былі знаёмыя земляробства і апрацоўка металаў.

Успомніце, хто такія індаеўрапейцы. Які індаеўрапейскі народ першым стварыў магутную дзяржаву?

2. Першыя дзяржавы. На землях Ірана арыі сталі рассяляцца з другога тысячагоддзя да н. э. Сярод іх паступова вылучыліся племянныя саюзы мідзян і персаў. Задоўга да

◀ Персідскія воіны з войска цара.
Выява на сцяне палаца

прыходу арыяў тут узнікае дзяржава **Элам**. Яе правіцелі часта ваявалі з царамі Месапатаміі. У VII ст. да н. э. узнікае дзяржава **Мідыя**. Яна праіснавала нядоўга і ў сярэдзіне VI ст. да н. э. была захоплена персамі.

Пасля заваявання Мідыі цар персаў Кір II Вялікі захапіў Малую Азію і на ўсходзе дайшоў да ракі Інд. Затым ён знішчыў вавілонян і захапіў іх сталіцу, якая лічылася непрыступнай. Наступным вялікім поспехам персаў стала заваяванне Егіпта. Так утварылася вялізная Персідская дзяржава ад Ніла да Інда.

с. 117–118

3. Узвышэнне Персідскай дзяржавы. Найвышэйшай магутнасці дзяржава дасягнула пры **Дарыі Першым**, які кіраваў з **522** па **486 г. да н. э.** Персідскую дзяржаву называлі «краінай краін», а яе правіцеля — «царом цароў». Персідская дзяржава мела некалькі сталіц, у тым ліку і Вавілон.

Вялізная дзяржава была падзелена на вобласці, якія называліся **сатрапіі**. На чале кожнай вобласці стаяў намеснік цара — **сатрап**. Самыя буйныя гарады былі звязаны «царскай дарогай». На ёй устанавілі спецыяльныя пасты. Ганцы, якія тут знаходзіліся, па эстафеце дастаўлялі царскую пошту ў любы пункт дзяржавы.

Персідская дзяржава праіснавала каля двухсот гадоў, пасля чаго была заваявана чужаземцамі.

4. Рэлігія Старажытнага Ірана. У аснове рэлігіі старажытных іранцаў ляжыць культ святла і барацьбы добра са злом. Вярхоўным з’яўляўся бог добра, справядлівасці і святла. Ён і цэлае войска яго памочнікаў супрацьстаялі сілам зла і цемры. Чалавек павінен падтрымліваць у гэтай барацьбе бога святла.

▲ Вярхоўны бог зараастрызму. Рэльеф

Свяшчэнная кніга рэлігіі старажытных іранцаў называецца «*Авеста*». Лічыцца, што яе аўтарам быў прапаведнік *Зараастр*. Таму саму рэлігію называюць *зараастрызмам*.

Персідскія цары падтрымлівалі культы багоў у заваяваных краінах. На ўсёй тэрыторыі Персідскай дзяржавы прыносілі ахвяры мясцовым багам ад імя персідскіх цароў.

ПАДВЯДЗЁМ ВЫНІКІ

♦ У старажытнасці на тэрыторыю Ірана перасяліліся плямёны арыяў. ♦ Персідская дзяржава — самая вялікая і магутная дзяржава Старажытнага Усходу. ♦ У Персіі была пабудавана «царская дарога», створана дзяржаўная пошта, заснавана рэлігія зараастрызму.

- ? 1. Апішыце месцазнаходжанне Старажытнага Ірана. Ахарактарызуйце прыроду і заняткі насельніцтва. 2. Назавіце найстаражытнейшыя дзяржавы, якія існавалі на тэрыторыі Ірана. 3. Як утварылася Персідская дзяржава? Дзякуючы чаму царам удавалася ўтрымліваць вялізную заваяваную тэрыторыю? 4. З дапамогай стужкі часу вызначыце: ці мог Дарый Першы любавання «вісячымі садамі» Вавілона? 5. Ахарактарызуйце асаблівасці зараастрызму.

